

ŘEKA

Rosa Liksom

příběh

Z finštiny přeložil Vladimír Piskoř

Pistorius & Olšanská
Příbram 2022

Překlad knihy byl podpořen
Ministerstvem kultury ČR, finskou nadací pro export
finské literatury FILI a Nadací Český literární fond

Published by agreement with Hedlund Agency

Copyright © Rosa Liksom, 2021

Translation © Vladimír Piskoř, 2022

Illustrations © Rosa Liksom, 2022

ISBN 978-80-7579-160-3 (PDF)

ISBN 978-80-7579-152-8 (tištěná kniha)

děkuji ti, Harri Haanpää

Jen co jsme s Katri horko těžko dostaly dobytek na hlavní silnici, obloha se podzimně zkalila a vzápětí se ledově rozpršelo. Všechny krávy kromě Ilony se bodavých jehliček polekaly a rozprchly se. Sisko, Pirkko a Liina se prohnaly škarpou, Kerttu se rozhodla utéct do lesa, telátko Sokkeri, které se minulý měsíc narodilo Sisko, tancovalo na místě, Soma vylezla Kielo na hřbet a obě řičely. Kerttu se ovšem hustým porostem mokřých a černých vrbiček na okraji borového lesa nikam neprodrala. Vrátila se pobitá a se svěřenou hlavou na silnici. Ohlédla jsem se. S dobytčaty sedláka Iisakkiho se k nám kvapem blížila Martta, děvečka ze sousedního statku, a s ní Matti, kluk, co jí vypomáhal. Byli jsme domluvení, že půjdeme společně.

Od severu se vlekli s domácím zvířectvem unavení lidé a z druhé strany se sunul dlouhý had krav a mladého skotu. Vzadu kulhal sousedovic hřebec Taneli. Toho držel za opraté čeledín. Kůň táhl rozviklaný vůz, na němž se choulilo několik vyhublých a popelavě bledých staroušků. Byli určitě z nějaké vzdálenější vsi, protože jsem je neznala. Předáka mlčenlivě putujícím lidem dělal jeden dědula. Hořekoval, že mu neslouží dech a píchá ho na prsou. Pomyslela jsem si, že svět je vážně divný.

Minulý týden se doma stavil táta, protože dostal evakuační dovolenku. Říkal, že každým dnem sem vtrhnou Rusáci, anebo nám nezbude než začít bojovat proti Němcům. Takže my a krávy musíme fofrem přes Řeku na západ. Viděla jsem na něm, že je skleslost sama. Hrbil se, dokonce i ruce mu jen tak

visely. Vypadal, jako by se vzdával života. Pozdě večer jsem ležela ve své posteli a slyšela mámu, jak mu říká, ať spoléhá na Boha. Táta na to, že Bůh pomáhá tomu, kdo si pomůže sám, on poslední špetku víry v Boha pozbyl na východní frontě.

Doma stihl být jen čtyřadvacet hodin, protože mu přišel rozkaz vrátit se zpátky do války. Než odjel, pozval si mě k sobě a řekl, že mi nechává mámu na zodpovědnost. Postarej se, ať je naživu, až se vrátím, dodal a dlouze a hrozně silně mě objal. Cítila jsem, jak zadržuje pláč.

Strejda s mámou vyrazili k Řece o několik dnů dřív než my. Před odjezdem se máma přikolébala s velkým břichem do parádního pokoje a prošejdila kdejaký šuplík, posbírala několik stříbrných lžiček a nastrkala je do černé kabelky, co jí koupil táta. Strejda v zadním pokoji u psacího stolu pečlivě prolistoval lejstra a některá si vložil do aktovky z vepřovice, aktovku si pak vsunul do podpaží a prohlásil, že na západě se společně porozhlédneme, kde se usadíme. Máma před odchodem jako obvykle otálela. Ostatní na ni vždycky museli čekat. Nakonec s pomocí Strejdy vylezla na korbu nákladáku mezi rance, kartonové krabice, březové košíky, zrcadlo z toaletního stolku, lenošku po dědovi a další lidi ze vsi. Jak jsem se na ně dva dívala, připadali mi jako zamilovaný pár. Ta představa mi přišla tak ohavná, že jsem ji okamžitě zaplašila. Nákladák při odjezdu zatroubil, škubavě se rozjel a zmizel za zatáčkou. Murre se na mě podíval a rozběhl se za autem. Volala jsem ho zpátky, ale neposlechl.

Katri mě chňapla za rameno a zakřičela, tak už pojďme. Spočítala jsem krávy. Byly všechny. Vyplašeně pochodovaly kupředu. Ohlédla jsem se přes rameno. Za námi, za doprovodu holek a kluků, co znám, šel dobytek z naší vsi i ze sousedních vesnic. Neviděla jsem nikoho dospělého, akorát pár starších ženských. Zvládaly jít jen o holi, protože nohy jim už pořádně nesloužily. Všechny nás spojovalo jediné, byli jsme na cestě a mířili na západ.

U vrchoviště se motal třínohý sob. Když jsme od něho byli už dost daleko, třesknul za námi výstřel. Ohlédla jsem se a uviděla soba na okraji strouhy, jak sebou škube. Ledovatý déšť brzy zesílil v pořádné krupobití, které poté, co jsme minuli rašeliniště, zvolna přešlo v mrholení. Zlostný vítr ohýbal na krajnicích tmavohnědou, deštěm ošlehanou trávu a trhal za cípy sukně. U poslední rampy pro svoz mlékařských konví z naší vsi vyběhl z lesa na silnici dvouletý býk, na obou bocích měl namalovaná písmena K.P. Okamžitě naskočil na Sisko, pak hned na Kerttu a zkusil pokrýt i Ilonu. Ta se na něj podívala tak nepřátelsky a úkosem, že se raději stáhl. Šlehla jsem ho vrbovým prutem přes zadek a pronikavě zaječela, ale on jen zahoupal kulemi a ztopořeným šulákem. Dva kraváci na koních se ho pokoušeli od stáda odehnat. Samo sebou marně. Byl tak nabuzený, že by přirážel i skrz roubenou stěnu. Ohánka mu trčela rovně k nebi. Krávy se rozdivočely a dobytek z naší vsi se rozutekl. Některé kusy se kamsi zaběhly, jiné čekaly s vytrčenou zadnicí, než přijdou na řadu. Obíhala jsem strouhy a okraje lesa a sehnala jsem naše zvířata zpátky na silnici. Spočítala jsem je. Jedno chybělo. Martta řekla, že vzadu za zatáčkou se mihl Kerttuin ocas. Přenechala jsem dobytek na starost Katri a poklusem vyrazila za Kerttu. Odhadovala jsem, že nejspíš zamířila k domovu, ačkoli tam už nikdo nebyl.

Náš statek vypadal pustě, byť ještě nedávno překypoval životem. Neukázala se dokonce ani naše kočka Tirsu, kterou jsme tu nechali dohlížet na dům. Všimla jsem si, že měsíčky

v truhlíku na verandě přes noc spálil první podzimní mráz. Okno do ložnice zůstalo pootevřené. Vešla jsem do stavení. Ve světnici jsme nechali starou lavici a na stěně vlněný koberec a pořád v ní ještě byly cítit uzené ryby. V ložnici to vonělo mámou, právě tam máma vždycky stonala. Nitro se mi sevřelo hrůzou, rychle jsem zavřela okno a vyběhla na dvůr. Obhlédla jsem hospodářské přístavky. Do očí se mi div nenahrnuly slzy, ale zároveň jsem pocítila úlevu. Kerttu jsem našla v prázdném chlívě. Trásla se a hleděla na mě tak nějak zaraženě. Opatrně jsem se k ní přibližovala. Po chvíli jsem stála vedle ní a začala jí otírat zpocenou šíji, dívaly jsme se jedna druhé do očí a já se styděla. Styděla jsem se být člověkem, jemuž je vydána na milost. Mluvila jsem na ni, že se nic neděje, že vyrážíme na cestu, na druhou stranu Řeky, kde čeká sladká travička, seno, které není plesnivé, a teplý chlív. Kerttu poslouchala, ale já na ní poznala, že mi moc nevěří. Podařilo se mi ji vylákat ven ze stání. Klopýtavě se rozešla po příjezdové cestě, a když pak na konci dlouhé rovinky uviděla kolonu, zabučela a dala se do běhu.

Mezitím, co jsem se vracela pro Kerttu, býk K.P. se natolik zklidnil, že si sebejistě vykračoval mezi ostatními. Ztěžka oddechoval, ba přímo funěl. Přikradl se z boku k Iloně a my ho museli přijmout za součást našeho dobytka a kolony. U rašeliníště nás začal předjíždět vojenský nákladák. Na korbě postávali mladíci, které jsem neznala. Vypadali skoro legračně. Navlečení do příliš velkých mundúrů, ověšení těžkými patronpásy kolem hubených krků. Zahlédla jsem mezi nimi i Eliu-Eevraima, syna krejčího. Vypomáhal tenkrát svému otci, když mi máma dala ušít nové sváteční šaty na babiččin pohřeb. Bylo mi těch kluků strašně líto, protože jsem v nich viděla naše oba padlé, Jakkeho a Sakkeho. Oni také byli ještě hošící, když v prosinci třicátého devátého odešli z vlastní vůle bojovat na východní hranici.

Na každé křižovatce se k nám připojoval další dobytek a jejich pasáci. Nebudu-li počítat jezdce na koních, většinou dobytek doprovázely holky mého věku nebo o chlup starší, anebo pak usmrkánkové jako malý Matti, co šel s Marttou a byl to nemanželský syn sousedovic posluhovačky. Bylo mu teprve devět, ale práci už zastat uměl. Než jsme došli k Laamanenovic polnostem, táhl se nás po písčité silnici dlouhý klikatý zástup. Počet kusů dospělého skotu dosahoval dvou stovek. Kromě nich s námi putovala jakžtakž velká telata, jalovice a mladší býci. Na koňských povozech vezli dědkové prasnice natěšnané do dřevěných beden. Prasadům byla v tom podzimním nečase zima a žalostně kvičela. Vezly se také loubkové koše, z nichž se ozývalo kdákání a kokrhání. Někdo s sebou prostě vzal i drůbež, ačkoli se podle nařízení měla veškerá drůbež ještě před odjezdem vybit. Na povozech se směla převážet i čerstvě narozená telata a mrňata do dvou let. Sledovala udivenýma očima plující les. Telata měla štěstí, že se narodila těsně před útekem a mohla se vézt. Na druhou stranu měla smůlu v tom smyslu, že se narodila zrovna v době, kdy musela opustit rodný chlév a prchnout do jiné země.

S každou další zatáčkou se dobytek zklidňoval a kvečeru celá karavana šlapala mokrá a lhostejná únavou ve dvoustupu jako vojáci. Ruuperi a Eevertti, dva staří koňáci z naší vsi, vlídně kočírovali funicí Taimi a Tauna, oba koně byli už tak sešlí věkem, že je do války ani nezrekvírovali. Oba táhli náklad putýnek na dojení. Oj Taunova vozu byla příliš krátká, takže se chudák při každém druhém kroku uhodil o vůz. To ho pocho-pitelně bolelo, a bolest ho poháněla do běhu, což ho pak su-žovalo ještě víc.

Klučící ze sousední vsi zkušeně vlekli třesoucí se hříbata, která bez jakékoli vůle civěla před sebe, jelikož nemohla pocho-pit, kam je vedou. Na křižovatce sedmi cest – dvě z nich vlastně byly jen bezvýznamné lesní stezky, jedna vozová a druhá

poštovní – se rozléhala německá pochodová píseň a z druhé strany se ozýval táhle zpívaný Hrad přepevný jest Pán Bůh náš.

Uprostřed mumraje stálo několik dobrovolnic z města a obecní doktor, který se každého znepokojeně ptal: Jsi zdravý, zdravá? Já jsem přikývla a Katri, kterou mi Strejda sehnal na pomoc, odpověděla hlubokým povzdechem. Doktor a sestry vyřazovali z kolony všechny staré, co kašlali krev. Drobná dobrovolnice vysvětlovala, že dotyčné odvezou na západní břeh Řeky, do nejbližší nemocnice na infekční oddělení. Vylézt na korbu vojenského nákladáku nemocným pomáhali vojáci. Korba byla proti větru opatřená jakýmsi chrániči z překližky. Do jiné skupiny se zařazovali lidé s vředy, hnisajícími ranami, svrabem, se záněty krku a uší, s popáleninami nebo omrzlinami. Poštovní stezkou přišlo několik starších německých vojáků. Nejprve se zařadili na konec naší kolony, ale už zanedlouho nás předešli. Sledovala jsem, jak každý druhý sloup elektrického vedení navrtávají kolovrátkem a do otvorů cpou nálože, říkali, že sloupy odpálí, až přejdeme. Nenavrtané sloupy přeřezávali v půlce.

K prvnímu přenocování nám určili Laamanenův vršek. Když jsme na místo dorazili, vládl tam učiněný chaos. Dobytek z různých vesnic se navzájem pomíchal. Skotu z naší vsi visely na krku zvonce, na něž jsme už doma vyryli jméno zvířete, věk, jméno majitele a adresu. Krávy ze zálesí měly na uších podobné zářezy, jaké se dělávají sobům. Některým kravám na zadek jejich majitelé vypálili nebo namalovali svá začáteční písmena. Mezi tím vším bloudily krávy, které neměly žádné viditelné označení, ty zůstávaly Bohu napospas. Dojnice s nejpevnějšími nervy okusovaly šťavnatou otavu za stodolou. Krávy, jež v tom zmatku ztratily své stádo, bučely. Koně ržáli, prasnice v bednách kvičely, slepice kdákaly a psi štěkali. Do sboru chyběl už jen bekot ovcí. Ty ovšem byly ponechány

svému osudu v lesích kolem domovských vsí, protože po letní volné pastvě by je dohromady neposháněl ani čert. Jalovice běhaly s pěnou u huby, trkaly se a naskakovaly na sebe, zadýchaně chroptěly a neposlouchaly sotva odrostlé děvečky, které je doprovázely a snažily se o jakýs takýs řád, o dětech ani nemluvě.

Chvíli jsem se na to dopuštění dívala celá ochromená a došlo mi, že pokud se nám krávy nepodaří nahnat do vlastních ohrad, čeká nás ještě mnohem horší polízanice.

K pohybu mě přiměl vítr ženoucí neviditelné ledové jehličky. Katri na mě zavolala, odvedme naše krávy někam stranou, než se nám v té mlýnici taky splaší. Naléhavě pak opakovala Iloně, že klid, klid. Ilona se odšourala stranou a pyšně jako carevna se zastavila před velkým jeřábem. Jako nejstarší z našeho chlěva šla příkladem, jak se zachovat uprostřed trojčících příslušnic vlastního druhu. Podařilo se nám kolem ní shromáždit ostatní krávy včetně Sisko a Sokkeri. Soma a Kielo ulehly o kousek dál. Byly jako bláznivá dvojčata, ačkoli je dělil asi rok. Stádo toužící po vzájemném bezpečí a teple zůstala hlídat Katri a já šla pomáhat ostatním.

Krávy z naší vsi jsme oddělovali od krav ze sousedních vsí až do pozdního večera, kdy konečně byly všechny ve svých ohradách. Telata jsme zahnali do salaše a prasata vypustili do chlívků. Koše s drůbeží jsme nanosili do starého špýcharu. Plemenný býk z Ratasvuomy, co kdysi pokryl Ilonu, a náš Janne si v tom chaosu našli k sobě cestu. Kudla Väinö je oba přivázel za Tamařin vůz. Chvillemi si jeden druhého přísně měřili, chvílemi si olizovali huby a chvílemi bučeli jako říjné jalovice. Vítr se utiřil a přestalo pršet. Nohy jsem měla skrz naskrz mokré, zábly mě, ale zároveň ze mě lil pot, až se mi šaty lepily na záda, ramena mi našťestí chránil kabát. Katri mě pobízela, ať jí jdu pomoci s dojením. Ona dojila Kerttu, já Liinu, Sisko a Ilonu. Pirkko sice byla dospělá kráva, ale z jejího vemena nebylo co

mačkat, protože patrně byla neplodná. Nadojily jsme mléko pro telata a samy se ho napily tolik, že jsme se málem pozvracely. Seděly jsme unavené a prokřehlé vedle sebe na kameni a pevně se držely za ruku. Tma podzimní noci se prohlubovala. Starost o dobytek na mě doléhala tak ztěžka, že jsem div nelpala po dechu. Přišla Martta a řekla, že smíme jít spát do stodoly, je tam seno, do kterého se můžeme zakutat.

Ve stodole se shromáždily desítky pasáčků a pasaček. Někdo pochrupával, někdo sténal ze spaní. Dovnitř svítil okýnkem dorůstající měsíc, v jeho něžném světle leželi vedle sebe starší holky a napůl ochmýřené kraváci. Martta si rozbalila ranec. Měla v něm jen tři věci: smaltovaný kastrol, plecháček a lžíci. Spokojeně ranec zase zavázala a schovala do sena. Martta s Mattim vyhrabali do sena velkou a hlubokou díru, do níž jsme si všichni čtyři zalezli. Matti se schoulil Marttě do podpaží, já jsem se přitiskla ke Katri a poslouchala, jak jí píská na plicích. Myslela jsem na rodný dům. My jsme mohli před válkou utéct, ale dům ne. Co se s ním stane? Trefí ho granát, spadne na něj bomba, vypálí ho někdo? A co pak bude se mnou?

Po ranním dojení jsme s Katri nanosily kravám vodu z vahadlové studny a suché seno ze stodoly. Před špýcharem se objevil kotel, z něhož nám dobrovolnice a dvě vojenské kantýnské nalévaly hrachovou polévku. Jedli jsme na střídačku z Marttina kastrolu, protože nebylo dost talířů, misek, lžic ani hrnků. Jídlo chutnalo tak náramně, že bych se v něm mohla koupat.

Slunce vyskočilo nad vrbičky a brzy mě příjemně hrálo na tvářích. Daly jsme si s Katri pohov. Pozorovaly jsme lidi. Když nás to omrzelo, zašla jsem do chléva pro kartáč a společně jsme telata i krávy vyhrábelcovaly. Katri mi umotala cop ze čtyř pramenů, jak se to dělává v Karélii. Já jsem jí její světlé, hrubé vlasy jen tak rozčesala a sepnula na krku. Společně jsme si upletli košíky z březové kůry, vyrazili na vřesoviště a nasbírali do nich houby, brusinky, zralé tak akorát, a napůl pomrzlé vodnaté borůvky. Matti objevil na okraji mokřiny pod mechem spoustu litrů nabobtnalých klikev. Byly tak přežralé, že když mi nasypal do ruky hrst, ze spodních bobulek mi do dlaně vytékala šťáva. Přemýšlela jsem o válce a smrti. Jasně jsem cítila, že žiju a vychází ze mě nit, která mě svazuje se světem. Na zápěstí mi přistála babočka admirál. Černá a s oranžovými prýmkami na křídlech, jak to má být. Podle učitele potřebuje dvě pokolení, než s větrem doletí z jižních zemí až sem ke mně. Všimla jsem si, že K.P. chodí krotce za Ilonou. Ilona dělala, že o něm neví. K.P. se najednou splašil, prohnal se škarpou do borového lesa a zmizel v něm. Vysoko na nebi se objevily dva černé body blížící se ze severu, jejich burácení rvalo uši.

Poflakovali jsme se a všelijak se ochomýтали skoro celý den. U polní kuchyně kdosi zakřičel, že se tam rozdává skopové, co dala do placu paní domu. Já a Katri jsme tam přiběhly a každá jsme do ruky dostala flákotu. Ve večerním šeru jsme si pak na schodech před špýcharem pomlaskávaly nad skopovým, až nám tuk tekł po bradě. Já u toho zároveň sledovala dědka, co na druhé straně silnice vypaloval okraj pole. Třepotavé plamínky se plazily ke škarpe a k nebi se jako zeď zvedal černý dým. Hlavou mi prolétlo, že starý svět se rozpadá, a v břicho mi zabublala hrůza ze zítřka. Uklidnila mě až myšlenka, že čas se mění stejně jako všechno ostatní, plyne, vyprchává a rozpadá se v něco jiného a z toho pak začne vznikat a růst cosi nové.

Velitel domobrany vydal rozkaz k odchodu. Martta se pokusila vyzvědět od vojáků postávajících na kopci, proč nás vyhánějí na noc, ale důvod buď nevěděli, anebo nechtěli říct. Martta se rozkřičela, že ona nikam nepůjde. Jeden z vojáků k ní přistoupil a řekl, ať koukáme udělat, co se nám nařizuje, kdo neuposlechne, bude zabit. Viděla jsem, že zamrkal na Katri.

Laamanenův vršek opouštělo jedno stádo za druhým. Některé vůdčí krávy měly ohlávku a děvečku u vodícího provazu, většina ostatních krav měla na krku zvonec. Po silnici se od severu stále vlekl dobytek, děvečky a další hloučky lidí mířících na západ. Leckomu se pod nohama motal a pobíhal laponský špic nebo kříženec pasteveckého psa. V duchu jsem se modlila, aby náš Murre, který utekl za Strejdou a mámou, proklouzl na převozní prám a dostal se na západ do bezpečí.

Přesunuli jsme se do vlhké strouhy, protože jsme chtěli zůstat poslední. Soudila jsem, že tak můžu náš dobytek nejlíp udržet v klidu. Zařadili jsme se pak na konec karavany proudící ze severu a začali putovat k zapadlému slunci, aniž jsme věděli, kde přistě složíme hlavu.

Večer byl temně šedivý, ale nepršelo. Když jsme míjeli obilná pole, v protisměru vedli Němci kolonu ruských zajatců.

Zajatci měli rozedrané hadry, dohola vyholené hlavy a klepali se. Německý oficír nám přikázal, ať přejdeme na starou cestu. Brzy se náš had vlekl kolem jeřabinové aleje a zoraných polí k jedovatě zelenému lesnímu porostu a do noci. Stará cesta se čím dál víc zužovala, až se změnila v polňačku, a nakonec ve vlhkou stezku pro dobytek. Na stezce se povalovalo neopršelé, šustivé listí z opadaných jeřábů a bříz. Ve větvích stromů a keřů se v pozdně večerním vlhku třpytily pavoučí sítě.

Byla už úplná tma, když jsme došli k úzké řece. Krávy opatrně strkaly paznehty mezi kluzké kameny, přesto se strachem až v krku zakopávaly a klopytaly. Nohy měly od krve, už hned na počátku jim větve padlých stromů nadělaly šrámy i na vemenech. Na druhém břehu řeky se Marttina dobytčata rozběhla do hloubi lesa a naše krávy za nimi. Vycítily naleziště oblíbených klouzků. Řekla jsem Marttě, že tu zůstaneme na noc a necháme zvířata, ať se nažerou hub, dokud ještě rostou. S Mattim jsem z lesa přitáhla dvě přiměřené souše, kmeny jsme položili na sebe a rozdělali mezi nimi oheň. Zanedlouho je olizovaly červené a žluté plameny. Byli jsme utahaní k smrti, ale mně přesto bylo lehké u srdce. Cítila jsem se bezstarostná jako divoký sob. Byla jsem na cestě do širého světa, nového a neznámého. V teple ohně jsme usnuli v jednom klubku jako kočata.

Dál jsme vyrazili už za ranního šera. Než jsme se dostali na širší lesní cestu vroubenou stříbrnými smrky, obloha se prosvětliila. Až do samého poledne jsme šlapali víceméně bez zádrhelů, ale potom se cesta zase změnila v dobytčí stezku a o kus dál jen v pytlácký chodníček, který se posléze ztratil ve slatině okrášlené suchopýrem. Katri se rozvzlykala, že se utopíme v oku močálu. Viděla jsem na ní, že jí docházejí síly a má strach. Já si také už říkala, že to vzdám. V tu chvíli začala Martta volat, že za močálem je pevná půda. Strčili jsme si boty do podpaží a brodili se močálem naboso. Ledem pokryté

třasovisko sahalo kravám až po břicho, bučely, jako by šly na porážku. Ilona se po mně dívala, oči jí hořely hrůzou. Když jsme pod nohama konečně ucítili lesní půdu, vyhrkly mi slzy. Na obloze vysvitlo slunce a jeho zlatá zář přinášela útěchu. Zastavili jsme, abychom nabrali dech. Sisko zvedla tlamu ke korunám stromů, zkusila zabučet, ale hlas z ní nevyšel.

Na severní obloze se hromadily mraky. Rychle se převalily přes slunce a světlo zmizelo. Šla jsem k Iloně, podrbala ji v uchu, protože to má ráda, a řekla jí, že se nevzdáme. Začal poprchávat sníh s deštěm. Oči, ústa i holé tváře mi zaplavovaly velké vložky, mokré jako právě vyprané ručníky, a stékaly pod límec. Liina měla ošlapané paznehty už na počátku cesty, teď za sebou v břečce na zemi zanechávala krvavé stopy. Jenže nezbyvalo než spěchat kupředu. Podařilo se nám vyjít na rozblácenou hlavní silnici. Ačkoli jsem byla prokřehlá deštěm, tak pouhá silnice, byť kluzká, mi dodala sílu. Podívala jsem se na Katri. Snažila se na mě pousmát. Došli jsme na širé pole. Mraky se jeden po druhém odsouvaly ze slunce a vzduch se ohříval. Veškerá únava se drala ušima ven, rozpouštěla se a stoupala k nebesům. Viděla jsem v sobě šikovnou a nezávislou chovatelku skotu, která má pro krávy pořádné chlévy a ve světnici spoustu knih, ale jiných knih, než jsou ve Strejdově pokoji. Takových, které jsem ještě nečetla.

Kolem nás se šinula rozličná cháaska: pozůstatky německé divize, vyčerpaní a špinaví vojáci vracející se od východní hranice, kterým se v očích leskla posedlost přežít, dobrovolnice a frontové zdravotnice a také člověk z jihu, který se po vypuknutí války uchýlil do zapadlých končin u Řeky a teď naopak prchal před válkou s Němci zpátky domů. U nás žily schované kvůli válce dvě holky od tátova bratrance, obě mladší než já. Ani jednu z nich jsem neměla ráda, protože byly z hlavního města a bály se zvrátat. Naštěstí je máma už na konci léta poslala s kostelním sbormistrem na jih.

Potkali jsme tažné soby, za nimiž se kymácely letní saně, vlastně troje. Na jedněch bylo čerstvé sobí maso, na druhých dvoje necky s víkem, naplněné zřejmě nasolenými rybami. Potkali jsme frontového koně, co ztratil nervy. Nohy vláčel za sebou a táhl nakřivo jedoucí vůz. Kočíroval ho zachmuřený vousatý dědek, který měl vzadu naložené ubožáky vyhlodové pěti lety války. Bylo jich dobrých deset, podle obličejů všichni staršího věku. Potkali jsme prádelník, rozkládací postel, kredenc, stůl, zčernalé pánve, škopek, houpací křeslo, polici na kytky, svatý obrázek a březové koše s víkem, kolovrátek, soudek na kvásek, díži na mísení těsta, nadité papírové pytle, v jednom byla díra, z níž čouhal pestrobarevný kobereček, dále truhly a plátěné vaky, rozbitý sobí postroj, zlomená bidla, hrábě, pekáče a pokřivenou lopatu.

Na statek Marjasaariových jsme dorazili za modré hodiny. Bylo jasno. Odbočili jsme do honosné březové aleje. Na jejím okraji se pásly zdejší krávy. Sledovaly nás a špulily huby, pak se rozbučely a zlostně hrabaly zem předními kopyty. Vzápětí jejich vůdčí kráva prorazila prohnilou ohradu a ostatní krávy za ní. Jedna z nich se přihnala trkat do Sisko, druhá skočila na Somu. To už příběhlo hejno místních dětí, které odehaly vlastní dobytek zpátky na pastvinu, a situace se uklidnila.

Kamkoli jsem se podívala, panoval chvat a shon. Na podmáčeném brambořišti stavěli vojáci obří stany. Povedlo se nám nahnat dobytek před seník. Krávy ihned zalehly. Martta šla na výzvědy a vrátila se s tím, že v žádném přístavku už není místo a že tady se nesmí rozdělovat oheň, takže budeme muset spát pod širákem a v mokřém oblečení. Já jsem prokličkovala zvířectvem a posléze jsem došla k sauně v naději, že bych si tam mohla trochu usušit alespoň spodní prádlo, ale v předsíni sauny jsem narazila na kravský zadek. Ukázalo se, že v samotné sauně přežvykují tři staré krávy. Vedle sauny stál vojenský stan a u vchodu trčel klacek se zplihlým praporkem Červeného kříže. Před stanem čekala unavená, mlčenlivá fronta. Někdo si poranil nohu, někdo rameno, někoho trápila chřipka, kdosi měl pohmožděniny a hluboké šrámy na končetinách, další zas nafouklé břicho a zkažený žaludek.

Zaslechla jsem Sisko. Smutně bučela. Šla jsem se podívat. Ležela na zemi, měla neuvěřitelně nalité vemeno a pochopitelně ji to bolelo. Sokkeri ji na pokraji sil postrkovala do stoje,

ale Sisko dál zůstávala vyvalená. Viděla jsem, že nemá horečku. Byla jen tak vyčerpaná, že se nedokázala zvednout. Přivedla jsem na pomoc Katri, Marttu a Mattiho a společně se nám ji podařilo postavit. Sokkeri chvíli cucala mléko a pak se znaveně složila na zem. Podojila jsem Sisko a dala jsem napít sklesle postávajícím Marttiným telatům Tyyře, Sylvi a Lauu. Telata pokřála a navrátila mi víru, že je nebude nutné cestou utratit. Do zbylého mléka jsem hodila hrst naducaných borůvek a obřích brusinek a všichni společně jsme ho vychlemtali.

Navštívil nás podzimní déšť se sněhem, ale pomaloučku se změnil v poprchávání. I to zanedlouho ustalo a trochu se otepilo. Matti přinesl zprávu, že na statku dávají jídlo. Vyrazili jsme tam. Kolem polní kuchyně se rojily davy. Vojáci, domobrana a především my, co jsme hnali dobytek. Uprchlíci všeho druhu. Mezi lidmi se vmísilo i několik bývalých německých spojenců a dnes nepřátelských vojáků. Dobrovolnice všem rozlévaly hustou hrachovku. Marttin kastrol, lžice a plecháček kolovaly z ruky do ruky. Mně se ruce tak třásly, že mi to cloumalo i rameny, ale jakmile jsem si břicho zaplnila pořádnou porcí jídla, třas zmizel. Cítila jsem, jak se mi krev řine do břicha, a připadala si jako v mrákotách. Jedna vesele se tvářící dobrovolnice zahalasila, že stany už stojí a všichni se tam vejdou spát.

Ve stanu bylo vlhko jako ve špatně vyhřáté sauně. Na zemi leželo místo matrací chvojí. Svlékla jsem si šaty i spodní prádlo a pověsila je sušit na šňůru uvázanou ke střešní konstrukci. Seděla jsem jenom v kabátu. Smrad nefalšované špíny a vlhkých hadrů se mísil se svěží vůní smrkového chvojí. Uprostřed stanu zářila krvavě červená kamínka. Velitelka stanu, rovněž dobrovolnice, řekla, že můžeme jít spát, že dobrovolné sestry se už postarají, aby kamna nevyhasla. Matti se stulil Marttě do podpaží, já Katri na bok.

Ráno mě probudila potřeba čurat, a tak jsem se vyhrabala ze stanu ven. Temnou, bezmračnou podzimní bář pokrývala

jedna dírka vedle druhé. Hvězdy byly nehybné otvory v nebeském popelu, chvěly se matným nebo jasnějším světlem. Jedno hvězdičkové mimino staré několik set milionů let přímo plálo. Přemítala jsem, proč je z hvězdy vidět jenom světlo a nic dalšího. Jasná hvězda se jeví větší než matná, ale přesto může být menší. Sama jsem to viděla přes Strejdův dalekohled. Loni na podzim jsem z vrcholku Ahmavaary, kterou Strejda překřtil na Selenévaaru, pozorovala putující Venuši. Strejda mi povídal, že je to jak Večernice, tak Jitřenka. A že hvězdy jsou okna do minulosti. Že jsme odtamtud přišli i my. Babička tvrdila, že hvězdy jsou stvořené z lesklého ledu a křišťálu tak jako lustr v parádním pokoji u Isotalových, ale Strejda věděl, že ve hvězdě hoří plynová výheň. A z ní vychází to světlo. Jakmile oheň vyhasne, hvězda umře.

Na zadku mě kousaly protivné muchničky. Utekla jsem zpátky do stanu, po čuchu našla Katrino citronově vonící podpaží a propadla se do hlubokého spánku.